

МЕТОДИЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

А н н о т а ц и я

В статтє обоснована педагогическая целесообразность выбора ситуативной методики в процессе обучения будущих социальных работников профессиональной деятельности.

Розв'язання складної соціально-економічної ситуації, яка склалася в Україні, ставить перед вищою школою нові завдання до підготовки різних категорій фахівців соціальної сфери. Досягнення мети соціальної освіти стосовно розвитку особистості як суб'єкта професійної діяльності зумовлює необхідність обґрунтування теоретико-методичних засад підготовки спеціалістів, які б розкривали можливості поєднання глибоких фундаментальних теоретичних знань з ретельною практичною підготовкою. Особливого значення набуває проблема актуалізації нестандартних і нетрадиційних форм активних методів навчання. Саме тому науковці, які досліджують проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців соціальної сфери (В. Г. Бочарова, І. Д. Зверєва, А. Й. Капська, О. Г. Карпенко, І. І. Мигович, Л. І. Міщик, М. В. Фірсов та ін.), значну увагу приділяють пошуку шляхів та умов впровадження в систему соціальної освіти методів соціально-психологічного навчання, які дозволяють моделювати та відтворювати складні життєві ситуації, знаходити рішення, що спрямовані на надання допомоги, підтримки, захисту людей, які цього потребують. Проте деякі сучасні методи навчання (ситуативні методики) не набувають належного обґрунтування щодо їх поширеного застосування на різних етапах професіоналізації соціальних працівників.

У теорії та практиці вищої школи вивчення даної проблеми здійснюється на основі результатів досліджень з питань соціальної адаптації та професійного становлення соціальних працівників (І. Д. Зверєва, А. Й. Капська, О. Г. Карпенко, Л. Г. Коваль, І. І. Мигович, О. І. Холостова), загальних закономірностей соціальної й групової взаємодії (Я. Л. Коломінський, Р. С. Немов, М. М. Обозов, О. В. Петровський, Л. І. Уманський та ін.). Зазначені дослідження не вичерпують усіх проблем професійної підготовки соціальних працівників, а головне – не визначають детермінуючої ролі активних методів навчання у формуванні готовності до практичної соціальної діяльності. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти здебільшого орієнтується на засвоєння соціальної системи знань та розвиток навичок й умінь, які забезпечать розв'язання типових ситуацій майбутньої професійної діяльності, а формування ціннісних орієнтацій та розвиток

практичних умінь, що надають можливість швидкої адаптації у проблемних, нестандартних ситуаціях, не реалізуються. Це породжує певну низку суперечностей:

- між фундаментальною теоретичною освіченістю майбутніх соціальних працівників і недостатнім рівнем їх підготовки до організації взаємодії з різними категоріями клієнтів, які потребують підтримки та допомоги;

- між методичними можливостями навчальних дисциплін соціального спрямування і їх реалізацією традиційними формами і методами навчання.

Подолання цих суперечностей обумовлює об'єктивну необхідність педагогічно доцільного відбору активних методів навчання, зокрема, кейс-методу, щодо їх використання у підготовці соціальних працівників до практичної соціальної роботи.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних систем і моделей підготовки спеціалістів соціальної сфери засвідчує, що організаційні її форми і види зберігають історичні традиції і, водночас, враховують як нові перспективні тенденції професійної освіти, так і специфічні особливості соціального захисту і підтримки населення. Вибір організаційної моделі професійної підготовки в умовах університетської педагогічної освіти зумовлений національними традиціями вищої школи та характером взаємодії об'єктів соціальної роботи. Традиційна система підготовки фахівців у вищих навчальних закладах спрямована на поступове формування особистості, а саме: утворення підструктур особистості (К. К. Платонов) [1]:

- соціально зумовлену підструктуру спрямованості особистості;
- підструктуру досвіду;
- підструктуру психичних процесів;
- підструктуру біопсихічних властивостей особистості.

Нагадаємо, що відповідно до механізмів особистісного та професійного становлення особистості в організації професійної підготовки передбачена чітка координація різних видів навчальної діяльності щодо змісту навчального матеріалу та вибору методів навчання (Є. Ф. Зеєр), яка повинна забезпечити [2]:

- індивідуальний розвиток майбутнього фахівця (I курс);
- професійний розвиток майбутнього фахівця (II курс);
- особистісний розвиток майбутнього фахівця (I курс).

Але реальна дійсність щодо здійснення підготовки соціальних працівників в умовах університетської освіти свідчить, що ефективність навчання досягається завдяки орієнтуванню на набуття професійного досвіду. Професійний досвід є складовою життєвого досвіду, який виступає підґрунтям набуття професійних досягнень. Основними структурними компонентами професійного досвіду визначають [3, с. 102]:

- раціональний компонент (професійні знання);
- чуттєвий компонент (професійний психологічний досвід);

– дієвий компонент (професійні навички та професійні уміння).

Зрозуміло, що набуття професійного досвіду відбувається загальновідомими шляхами, а саме: організаційно-спланованим (організаційні моделі професійної підготовки й підвищення кваліфікації) та хаотичним (практична діяльність за різним фахом й спеціалізацією). Щодо динаміки його розвитку в умовах навчання, зауважимо, що наповнення структурних компонентів професійного досвіду “новим” змістом сприяє якісним змінам у системі професійних здібностей, які й забезпечують ефективність формування і функціонування майбутньої діяльності в соціальній сфері. Критеріями ефективності діяльності соціального працівника виступають [4]: аналіз стану проблеми клієнта і результатів їх вирішення; динаміка включення клієнтів у різні види соціальної діяльності; динаміка у ставленні дітей, підлітків, молоді, старшого покоління базових соціальних цінностей; результати включення дорослих людей у діяльність з метою поліпшення умов у соціумі; оцінка соціально-психологічної обстановки, мікроклімату у соціумі; рівень професійного зростання соціального працівника як спеціаліста.

На жаль, велика кількість моделей підготовки соціальних працівників до практичної діяльності, які існують в Україні, не спрямовані на усунення розриву між теоретичною та практичною складовою професійної підготовки. Водночас, вони можуть виступити тим методологічним орієнтиром, який дозволить зміст теоретичної підготовки наповнити життєвими фактами, явищами. Тому застосування технології ситуативного навчання повинно забезпечити засвоєння прийомів майбутньої професійної діяльності (професійні уміння), які формуються в результаті поєднання теоретичних знань та професійного досвіду. Найбільш продуктивним методом є метод навчання за допомогою ситуативних вправ (кейс-метод), який ґрунтується на описі проблеми або ситуації. Класичний варіант ситуаційного навчання [5] знайшов широке використання у практиці вищої школи, оскільки зберігається головна функція викладача – організаційна:

1. Підготовка тексту кейс-ситуації.
2. Постановка основних питань.
3. Розподіл студентів по малим групам.
4. Організація групової взаємодії студентів.
5. Організація загальної дискусії, запитань, виступів.
6. Підсумки та оцінка аналізу кейс-ситуації та процесу обговорення.

Однак ми вважаємо, що навчання за ситуативним методом має значні розширені можливості пристосування до умов професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Наш підхід до обґрунтування доцільності відбору кейс-методу при викладанні навчальних дисциплін соціального спрямування (“Актуальні проблеми соціальної роботи” та ін.) передбачає на основі результатів аналізу існуючих вимог до складання

та аналізу ситуацій [6; 7] визначити особливості вирізнення досліджуваного методу в системі активних методів навчання та означити напрямки його поширеного використання на різних етапах професіоналізації соціальних працівників.

З огляду на завдання, що поставлені нами з приводу доцільності застосування кейс-ситуацій в навчальному процесі, ми додержувалися наступних дидактичних принципів:

1. Дидактична побудова кейс-ситуації студентами (можливо викладачем) відповідно до загальних вимог складання таких ситуацій.
2. Інформаційна основа кейс-ситуацій відповідно до конкретної навчальної теми (або модуля).
3. Варіативність використання різних видів аналізу кейс-ситуації.
4. Вибір найбільш адекватної теоретичної моделі та основних ідей та стратегій втручання.

Як бачимо, ситуаційна методика дозволяє студентам відбирати інформацію для побудови ситуації, пропонувати проблеми для обговорення, надавати власний аналіз і тлумачення шляхів її розв'язання. Щодо застосування різних варіантів аналізу кейс-ситуацій зауважимо, що це можливо, оскільки кейс-ситуація як "сукупність подій, станів, особливостей, які містять у собі певні суперечності" [7; 8], й створює варіативність її аналізу. Виходячи з цього, методика створення майбутніми фахівцями соціальної сфери охоплювала сукупність реальних або вигаданих подій, суттєвих фактів, станів, особливостей, які сконцентровані на головній дійовій особі, яка знаходиться в кризових або екстремальних умовах та потребує зміни ставлення до себе, оточуючих, вибору свого незалежного життєвого шляху, відновлення та подальшого розвитку стану і функцій.

Методика аналізу ситуацій, які запропонували студенти, включала певний перелік запитань, які конкретизували зміст кейс-ситуації. Кожне запитання спрямоване на здійснення певного виду аналізу: системного, проблемного, причинно-наслідкового, праксеологічного, аксіологічного, прогностичного, рекомендаційного, програмно-цільового.

Системний аналіз ситуації дозволяє визначити її основні характеристики і функції, розглянути суб'єктів у їх взаємодії між собою та з оточенням за допомогою певного алгоритму дій:

завдання: визначте завдання і цілі кожного з учасників ситуації й ситуації в цілому;

запитання: Які результати можливі? Які бажані? Які завдання найважливіші і для кого?

Проблемний аналіз ситуації дозволяє виділити комплекс проблем, які змодельовані, здійснити аналіз проблем, проблемних умов та проблемних наслідків за допомогою певного алгоритму дій:

завдання: Визначте основні проблеми, які необхідно розв'язати, та здійсніть поступовий аналіз проблем, проблемних умов та проблемних наслідків;

запитання: Які рішення приймаються? Хто відповідальний за прийняття рішень? Які чинники, проблеми та наслідки варто взяти до уваги?

Причинно-наслідковий аналіз ситуації дозволяє розглядати причини і наслідки, з'ясовувати причини, які призвели до появи ситуації, та наслідки її розгортання за допомогою певного алгоритму дій:

завдання: Дайте оцінку причинам та наслідкам імовірних рішень й заходів.

запитання: Які заходи необхідно вжити після прийняття рішень? Які небажані наслідки можуть виникнути? Якими будуть коротко- та довгострокові наслідки для окремих осіб, оточуючого середовища, суспільства?

Праксеологічний аналіз ситуації дозволяє здійснити діагностику змісту діяльності кожного суб'єкта, розглянути процеси, пов'язані з виконанням цієї діяльності, здійснити аналіз способів моделювання діяльності та її оптимізації за допомогою певного алгоритму дій.

завдання: Ознайомлення зі змістом ситуації, З'ясуйте зміст діяльності дійових осіб у цій ситуації.

запитання: Про які факти йдеться в ситуації? Що відбувається? Чи вся необхідна інформація вам доступна?

Аксіологічний аналіз ситуації дозволяє здійснити загальне оцінювання, визначити складові цього оцінювання, умов, наслідків та дійових осіб, діяльність яких підлягає оцінюванню, за допомогою запропонованого алгоритму дій.

завдання: З'ясуйте наявні позитивні і негативні аспекти.

запитання: Які позитивні моменти сприяють ефективності діяльності, а які гальмують ті або інші дії певних осіб? Які аргументи щодо “гарного-негарного”, “доцільного-недоцільного” і “вдалого-невдалого” можуть бути залучені для підтримання дій? Які головні перешкоди потрібно подолати?

Прогностичний аналіз ситуації дозволяє здійснити прогнозування майбутнього розвитку ситуації, а саме: ймовірного, потенційного та бажаного майбутнього, за допомогою певного алгоритму дій.

завдання: Визначте головні альтернативи.

запитання: Чи існують ідеї та інші стратегії розв'язання ситуації, що склалася? Чи можливий компроміс? Чи доповнюють альтернативи одна одну, чи взаємно виключають?

Рекомендаційний аналіз ситуації дозволяє виробити студентами рекомендацій і пропозицій щодо поведінки дійових осіб ситуації за допомогою алгоритму певних дій.

завдання: Обміркуйте відповідні стратегії та пріоритети для кожної дійової особи.

запитання: Які найефективніші засоби для розв'язання завдань? Які найефективніші засоби для реалізації рішень? Чи можуть бути проміжні заходи або етапи? Надайте рекомендації соціальному працівнику.

Програмно-цільовий аналіз ситуації дозволяє здійснити розробку програми діяльності кожного суб'єкта в ситуації з визначенням мети або розробки узагальненої стратегії діяльності за допомогою певного алгоритму дій.

завдання: З'ясуйте природу конфлікту. Визначте динаміку поведінки.

запитання: У чому суть конфлікту? Виділіть чинники, які сприяють розвитку конфлікту або гальмують його? Чи можна примирити конфліктні позиції та плани? Хто здійснює лідерство? Чи існують міжособистісні конфлікти? Чи ефективно діють причетні особи, відстоюючи свої позиції?

Зрозуміло, що у повсякденній професійній діяльності аналіз ситуацій здійснюється досить складним шляхом. Визначення студентами окремих етапів аналітичної діяльності відбувається після детального вивчення. Кожний викладач (або студент) може використовувати власні методичні прийоми аналізу найбільш диференційовано й ефективно.

Найкращим стимулом для студентів є вміння викладача оцінювати критичність й системність ситуації. Необхідно показати, що більшість ситуацій мають безліч варіантів вирішення, що цілком закономірно пов'язано з окремими аспектами їх аналізу. При цьому важливо оцінити в кожного студента здатність до певного виду аналізу. Уникання викладачем позиції експерта дозволить кожному студентові незалежно – аналізувати ситуації. Слід також звернути увагу на можливості:

– застосування аналізу ситуацій у різних формах організації навчального простору: індивідуальної, попарної, групової тощо;

– відкритого обговорення ситуацій (без участі викладача, але який за бажанням студентів, може вступити в обговорення).

Таким чином, ситуативне навчання ми розглядаємо як технологію навчання, яке спрямоване на активне набуття студентами професійних знань та розвиток професійних умінь, що забезпечать ефективність майбутньої діяльності в соціальній сфері.

Метою подальшого вивчення потребують такі аспекти поширеного використання та вдосконалення ситуативної методики навчання в умовах соціальної освіти: розробка спеціальних засобів керівництва процесом підготовки та аналізу кейс-ситуацій; максимальне наближення навчальної діяльності до майбутньої професійної діяльності в соціальній сфері.

Л і т е р а т у р а :

1. Платонов К. К. Структура и развитие личности. – М., 1986. – 178 с.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования. – М.: МПСИ, Воронеж: МОДЭК, 2003. – 480 с.
3. Турчинов А. И. Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теории и практики. – Монография. – М.: МПСИ, Флинта, 1998. – 272 с.
4. Карпенко О. Г. Соціальний працівник: деякі аспекти професійної підготовки. – К.: Держ. ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2007. – 144 с.
5. Виханский О. С., Наумов А. И., Зубов А. М. Учебные конкретные ситуации. – М., 1997.
6. Сурмин Ю. П. Методология анализа ситуаций (case Study Method). – К.: Центр инноваций и развития, 1999. – 94 с.
7. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / Упор. О. Сидоренко. – К.: Центр інновацій і розвитку, 2001. – 256 с.
8. Як викладати ситуаційні вправи / За ред. О. І. Сидоренка. – К.: Центр інновацій та розвитку, 1999. – 64 с.

Двірня А. Ф.

**ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ
НА СТАН СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ**

А н н о т а ц и я

В статье рассматриваются тенденции переплетения экономических процесов и явлений, и их непосредственное влияние на состояние системы социального обеспечения населения, анализируется исторический аспект денежно-финансовой политики Украины и социальной защиты.

Економічна діяльність у будь-якій країні спрямовується на те, щоб, насамперед, забезпечити внутрішню і зовнішню безпеку населення та задовольнити його потреби у всьому необхідному для проживання – у житлі, їжі, одязі, речах, інфраструктурі, транспортних засобах та іншому. Особливістю розвинутих ринкових економік є їх переважна орієнтація на групу населення з близьким до середнього рівнем доходу – тобто на так званий середній прошарок населення, який чисельно переважає всі інші його верстви разом взяті і є головним споживачем результатів економічної діяльності та створює основне бізнесове середовище в державі. Частина населення, яка підпадає в категорію “малозабезпеченого”, є основним об'єктом соціального захисту держави з соціально-орієнтованою ринковою економікою. В Україні спостерігається недосконала система соціального забезпечення населення, що виражається величезною кількістю груп людей соціального ризику, недостатнім фінансуванням